

III.

AZ OSZK GYŰJTEMÉNYEIBŐL ÉS TÖRTÉNETÉBŐL

Széchenyi Ferenc kéziratgyűjteménye

A Miller-féle katalógus feltárása

BERLÁSZ JENŐ

SZÉCHÉNYI Ferenc nemzeti könyvtárának járulékos részei közül a legfontosabb és legterjedelmesebb kétségtelenül a kéziratgyűjtemény volt.

Ennek magvát alighanem a SZÉCHÉNYI család régi iratai és oklevelei alkották, azokat, amelyeket Ferenc gróf az őseitől örökölt. Igaz, ez az örökség inkább levéltári dokumentumokból (oklevelekből és iratokból) állt, semmint kéziratokból vagyis irodalmi-tudományos művekből. Mégis mindenesetre alkalmas volt arra, hogy kiindulópontja legyen különféle írásos emlékek széles körű gyűjtésének. Az iratot (*acta*) a kézirattól (*manuscriptum*) az akkori gyűjtők általában nem különítették el olyan élesen, miként kívánatos lett volna: úgy tűnik, mintha fogalmi határuk olykor még a tudósok szemében is bizonytalan lett volna. SZÉCHÉNYI Ferenc is úgy vélte: az iratokban (vagy iratmásolatokban) a történelem forrásait, a kéziratok műveiben pedig az irodalom forrásait kell látni. Ő hajlandó volt ezeket egymás mellett, egymással párhuzamosan gyűjteni. Így befolyásolták őt neves történetkutató barátai: a nyolcvanas években HAJNÓCZY József, a kilencvenes években pedig KOVACHICH Márton György.¹

1. A KATALÓGUS ELKÉSZÍTÉSE

SZÉCHÉNYI céltudatos *hungarika*-gyűjtése tudvalevőleg csak 1793 után kezdődött, de azért már jóval előbb is lehetett — aminthogy volt is — hazai irat-, kéziratgyűjteménye. A kilencvenes években pártfogoltjai és megbízottai száz meg száz valódi kéziratot, illetve oklevél- és iratmásolatot szereztek meg a kiscenki nemzeti téka számára.² Persze, amint nőtt a gyűjtemény, egyre áttekinthetlenebb lett. SZÉCHÉNYI a kilencvenes évek végén azon volt, hogy összegyűjtött kézirateit KOVACHICH Márton Györggyel — aki a gyűjtésben tanácsadója, irányítója volt, s akinek nagyszerű, mintegy 50 kötegre terjedő oklevél-, iratmásolat- és kézirat-gyűjteményét szintén megvásárolta — rendeztesse és katalogizáltassa.³ KOVACHICH azonban országos

1. Minderről KOLLÁNYI Ferenc: *A Magyar Nemzeti Múzeum Széchenyi Országos Könyvtára 1802—1902. I. köt. Bp. 1905. 10—12., 18—20. skk. 1.*

2. Uo. 14—19. l.

3. Uo. 52—53. skk. 1.

megbízásával (a hazai levéltárak közjogi érdekű feltárásával) és saját tudományos munkáival sokkal elfoglaltabb volt, semhogy erre az időigényes, aprólékos munkára vállalkozhatott volna.⁴ Így történt, hogy a kéziratgyűjtemény 1803-ban a Széchényi-könyvtár keretében, jegyzék nélkül került fel Pestre.⁵ Így a könyvtár órére, MILLER Jakab Ferdinándra hárult a feltárás feladata. E munkát ajánlatos volt mihamarabb elvégezni, mint-hogy a gyűjtemény regisztrálatlan állapotában a kutatók számára sem volt hozzáférhető. Ezért MILLER valószínűleg már 1804-ben hozzálátott a kéziratok katalogizálásához, ámde munkáját — a háborús események és egyéb okok miatt — két alkalommal is (1805-ben és 1809-ben) kénytelen volt hosszabb időre félbeszakítani. Ezért további évek kellettek még ahhoz, hogy a megkezdett munkát folytatni, illetve befejezni lehessen. Erre — mint ismeretes — csak 1813. februárjában került sor.⁶ SZÉCHÉNYI meg volt elégedve úgyannyira, hogy MILLER munkáját hamarosan kinyomatta. A soproni Siess-nyomda által készített, három kötetre terjedő jegyzék

CATALOGUS MANUSCRIPTORUM BIBLIOTHECAE
NATIONALIS HUNGARICAE SZÉCHÉNYIANO
REGNICOLARIS. VOL. I—III. SOPRONII, 1814—1815.

címen jelent meg 749, 607, illetőleg 489 lap terjedelemben.⁷

Az I. kötet elejére MILLER SZÉCHÉNYINEK szóló ékes ajánlást és hosszabb előszót írt. Az utóbbiban mondta el a katalógus elkészültének viszontagságos történetét.⁸ A III. kötet végén pedig *Dissertatio critica de collectionibus manuscriptorum ac eorundem usu et utilitate* címen 63 lapon, 20 fejezetben ugyancsak MILLER tollából egy tanulmány jelent meg a kéziratok tudományos jelentőségéről. E tanulmányt, tekintve hogy az elsősorban a Széchényi-gyűjteményre vonatkozólag tartalmaz becses információkat, szükségesnek tartjuk az alábbiakban ismertetni.⁹

2. MILLER ÉRTEKEZÉSE A KÉZIRATOK JELENTŐSÉGÉRŐL

A tanulmány a következő megállapításokat, illetve tanácsokat tartalmazza:

1. Hangsúlyozza, hogy nem lehet valamely állam ismertetését annak *pragmatica historiája* vagyis a *historia sacra*, *historia civilis*, *historia politica* és *statistica*, illetőleg *jurisprudentiája* nélkül tudományosan kidolgozni. Ehhez pedig okvetlen szükséges a középkori kódexek és oklevelek, valamint az újkori kéziratok felhasználása.¹⁰

2. Elégedetten állapítja meg, hogy — tudomása szerint — Ausztria, Oroszország, Britannia és Poroszország után végre hazánkban is létezik már

4. WINDISCH Éva: *Kovachich Márton György és a magyarországi levéltári anyag feltárása a XIX. század elején.* = *Levéltári Közlemények.* 1966. 63—109. l.

5. KOLLÁNYI, i. m. 86. l.

6. KOLLÁNYI, i. m. főképpen a 144., 151., 195., 198., 312., 316. és 330. l.

7. Uo. 353. l.

8. MILLER előszava: *Catalogus*, I. vol. 1—12. számozatlan l.

9. MILLER értekezése: Uo. III. vol. I—LXIII. l. Ismertetésünkben ragaszkodtunk a szerző előadásához; megjegyzéseket nem fűztünk hozzá.

10. Uo., III—IV. l.

olyan nyilvános intézet, amely nyomtatott könyveken kívül kéziratokat is gyűjt.¹¹

3. WALLASZKY¹² alapján utal arra, hogy Magyarországon már MÁTYÁS király és az egykorú humanista főpapok (VITÉZ János, Janus PANNONIUS és mások) szenvedélyes kéziratgyűjtők voltak. Újabban pedig többek között KOVACHICH Márton György az, aki az *acta historico-diplomatica*, *-publica*, *-ecclesiastica*, *-privata* és *-municipalis* körébe tartozó írott emlékeket nagy szakértelemmel, széles körben összegyűjtötte. Ezeknek jórésze úgyszintén WIETORIS Jonathán, FORGÁCH Pál, KOPPI Károly, PRAY György, TOLVAY Imre, SZIRMAY Antal, Josef EDER és Lukás Josef MARIENBURG hagyatéka, valamint MILLER Jakab Ferdinánd gyűjteménye is immár az Országos Könyvtárban van. De még mindig sok rejtőzik magántulajdonban, káptalanokban, monostorokban, iskolai könyvtárakban és levéltárakban. Üdvös lenne, ha tulajdonosaik ezeket is átengednék az Országos Könyvtárnak.¹³

4. Annak az óhajának ad kifejezést: bárcsak hazánkban is követésre találna az angolok és németek példája: a különböző kéziratgyűjteményeknek nyomtatásban való ismertetése. Ugyanitt konkrétan felsorolja azokat a kiadványokat, amelyek az említett nemzeteknél főképpen a 17. század vége és a 18. század eleje óta regisztrálják a kéziratok kódexeket. Nálunk 16 olyan köz- és magánkönyvtár van, amely sok becses kézirati kincset (*manuscripta thesaura literaria*) rejt magában, mégpedig: az Egyetem könyvtára Pesten, a primási könyvtár Pozsonyban, az esztergomi főkáptalan tékája Nagyszombatban, valamint a kismartoni Esterházy-, a hédervári Viczay-, a péceli Ráday-, az acsai Prónay-, a pozsonyi Jeszenák-, a pesti Teleki- és Jankovich-téka, úgyszintén a pozsonyi evangélikus konventi, a zágrábi püspöki, a nagyszombati Brukenthal-, a marosvásárhelyi Teleki-, a brassói evangélikus gimnáziumi és a nagyenyedi református kollégiumi könyvtár.¹⁴

5. Hazánkban mostanig csak öt kéziratgyűjteményről készült nyomtatott katalógus, um.: a KOLLÁR- (1783), a CORNIDES- (1792) és az ARANKAFÉLÉRŐL (1791), valamint a marosvásárhelyi Teleki-téka (1796—1811), s most a Széchényi Könyvtár kéziratairól.¹⁵

6. Megjegyzi, hogy a Széchényi-kéziratok között vannak olyanok is, amelyeket az államhatalom cenzúrája (*censura supremae potestatis*) kinyomtatni nem engedett.¹⁶

7. Felsorolja azokat a 18. században elhalt tudósokat, akiknek hagyatékában úgylehet még sok becses hazai kézirat rejlik. Ezek: BÉL Mátyás, PÉTERFFY Károly, SCHMITTH Miklós, WAGNER Károly, KOLLÁR Ádám Ferenc, KATONA István, BATTHYÁNY József és Ignác, valamint ENGEL János Keresztély. De figyelmeztet a régebbi kutatókra, illetve gyűjtőkre:

11. Uo. IV—VI. l.

12. WALLASZKY, Paulus: *Conspectus reipublicae litterariae in Hungaria ab initis regni ad nostra usque tempora delineatus*. Budaë, 1808., illetőleg: *Tentamen historiae litterarum sub rege gloriosissimo Matthia Corvino de Hunyad in Hungaria*. Lipsiae, 1769.

13. *Catalogus*, III. vol. VI—VII. p.

14. Uo. VIII—IX. p.

15. Uo. XI—XIII. p.

16. Uo. XIII—XV. p.

HEVENESI Gáborra, KAPRINAI Istvánra, DOBAI SZÉKELY Sámuelre, akiknek gyűjteményeiről *Introductio in rem diplomaticam, Budae 1802.* című munkájában SCHWARTNER Márton nyújtott tájékoztatást. Közli, hogy CORNIDES Dániel becses kéziratái TELEKI László gróf pesti tékájába kerültek. Végül megjegyzi, hogy mindezekben a gyűjteményekben a történelmen kívül többé-kevésbé egyéb tudományterületek is képviselve vannak, nevezetesen: a jogtudomány, a politika, a földrajz és a statisztika, valamint a gazdaságtan (*oeconomia*), a fizika, az orvostan, a mathesis és a természetrajz.¹⁷

8. Daneiel Georg MORHOFFRA,¹⁸ a 17. század híres német polihisztorára hivatkozva megállapítja, hogy nem szabad figyelmen kívül hagyni a szövegekben ismert, esetleg többször is kinyomtatott kéziratok gyűjtését sem. Ilyenek pl. a Corvin-kódexek, ilyen a Hartwik-legenda (amelyet JÓZSEF nádor nemrégiben szerzett meg Frankfurt városától),¹⁹ ilyenek még az ANONYMUS, a THURÓCZY-, a RANSANUS-, a BONFINI- és az ISTVÁNFFY-féle kódexek is.²⁰

9. Felhívja a figyelmet arra, hogy a kéziratok használatánál mindig tisztázni kell, hogy *autographumról* (*idiographumról*), vagy *apographumról*, illetve *synchronumról* vagy *transumptumról* van-e szó.²¹

10. Ismételten hangsúlyozza az olyan kéziratok gyűjtését is, amelyeknek a kinyomtatását a cenzúra nem engedélyezte.²²

11. Megállapítja, hogy a ZÁPOLYAI, BÁTHORY, BOCSKAI, BETHLEN, THÖKÖLY és RÁKÓCZI-kor irataiból alig került valami sajtó alá (J. Ch. ENGEL: *Geschichte des ungarischen Reichs*. T. I. pp. 1—49), sőt ezek még ma is minden levéltárban zár alatt vannak.²³

12. Rámutat arra, hogy a régebbi korok irataiból mindenesetre sokat kiadott BONGARSÍUS, REUSNERUS, EDER, KOVACHICH és ENGEL.²⁴

13. Megemlíti, hogy HEVENESI Gábor, KOVACHICH Márton György, PÉTEREFFY Károly, BATTYÁNY Ignác, F. A. LAMPE, RIBINI János és SZVORÉNYI Mihály igen sok közjogtörténeti iratot gyűjtött, illetve tett közzé.²⁵

14. Megjegyzzi, hogy a magánjog forrásai (WERBŐCZI *Tripartituma*, MOSSÓCZY Zakariás *Jus Hungaricum*, a *Quadripartitum*, a kúriai döntvények, a *Planum tabulare* stb.) is nagy számban fordulnak elő a Széchényi-gyűjteményben, nemkülönben a magánjog tudósainak (SZEGEDI János, HUSZTI István, FLEISCHHACKER János, KÖVY Sándor, GEORCH Illés és KELEMEN Imre) kéziratai is.²⁶

15. Utal a Széchényi-gyűjtemény statisztikai állományára (matriculákra, tabellákra, békeokmányokra, municipalis jogkönyvekre, alaptörvé-

17. Uo. XV—XVII. p.

18. Kosch, WILHELM: *Deutsches Literatur-Lexikon*. II. Bd. Bern, 1953. 1774. Sp.

19. KOLLÁNYI, i. m. 33. l.

20. *Catalogus*, III. vol. XVIII—XXII. p.

21. Uo. XXI—XXII. p.

22. Uo. XXIII—XXIV. p.

23. Uo. XXIV—XXVI. p.

24. Uo. XXVII—XXIX. p.

25. Uo. XXIX—XXXII. p.

26. Uo. XXXIII.—XXXVII.

nyekre, összeírásokra stb.) s megjegyzi, hogy SCHWARTNER jeles munkája (*Statistik des Königreichs Ungarn*) effélék alapján készült.²⁷

16. Figyelmeztet a különféle diplomatáriumokra, továbbá MABILLON és WALTHERUS híres oklevéltani munkáira, hazai viszonylatban ismét egy SCHWARTNER-műre (*Introductio in rem diplomaticam*).²⁸

17. Felemlít néhány, a középkorból fennmaradt s különböző gyűjteményekben őrzött magyar nyelvemléket (az ún. *Codex Posoniensis*,²⁹ Boldog MARGIT és Szent DOMONKOS életiratát, egy *Nagy Lajos-kori esküszöveget*), amelyeket részben MOSSÓCZY és PRAY, részben RÉVAI Miklós (*Antiquitates literaturae Hungaricae. Vol. I.*) adott ki. A 16. századi nyelvemlékek közül kiemelkedik a Széchényi-gyűjteményben levő ún. *Protocollum Báthorianum*.³⁰

18. Megemlíti a természet három tartományára (a növény-, állat- és ásványvilágra) vonatkozó forrásokat, továbbá az orvosi, a kémiai, fizikai, gazdasági, matematikai, filozófiai, teológiai, retorikai kéziratokat, mint olyanokat, amelyek közül még most is sok található a kolostori és iskolai tékában. Mindezekkel kapcsolatban a magyar *historia literaria* egyes kiemelkedő termékeire (CZWITTINGER, BOD, HORÁNYI, HANER, SEIVERT és WESZPRÉMI művére) utal.³¹

19. Megjegyzi: a kutatás számára nagy könnyebbség, ha mindezeket a különböző tárgyú kéziratokat egyazon gyűjteményben találja.³²

20. Megállapítja, hogy az olyan tudományos munka, amely a tárgyára vonatkozó kéziratokat nem ismeri, sok tekintetben hiányos lesz.³³

3. A KATALÓGUS RENDSZERE ÉS A KATALOGIZÁLÁS MÓDSZERE

Ami magát a katalógust illeti, az rendszerét tekintve alfabetikus. A kéziratok az I. kötetben az A—C, a II.-ban a D—M, a III.-ban az N—Z betűvel kezdődő szerzőnevek vagy tárgyi címszavak szerint vannak feltárva. A címleírás szkémája általában a következő:

Szerző — cím — formátum — terjedelem —
jelleg — esetleges editio.

Pl.: BERZEVICZY, Gregor. De conditione et indole rusticorum dissertatio. 4° pag. 109. Autographum.

vagy: Collectio systematica idealium et praecipuarum b. resolutionum regiarum in negotio revisionis librorum ab anno 1726. emanatarum. 2° pag. 79.

27. Uo. XXXVII—XXXIX. p.

28. Uo. XL—XLIII. p. Jean MABILLON: *De re diplomatica*, illetőleg Joannes Ludolfus WALTHERUS: *Lexicon diplomaticum* c. munkájára gondol.

29. Annak idején a *Pray-kódexet* hívták így.

30. *Catalogus*, III. vol. XLIII—XLIX. p.

31. Uo. L—LIV. p.

32. Uo.

33. Uo.

Ha valamely kötet vagy köteg számos különböző iratot ölel fel, az összefoglaló címleírást petit betűs részletezés követi:

pl.: BÁTHORIANUM protocollum. Fol. pag. 518.
Autographum.
Continentur: 1. 2.
3. 4. etc.

vagy: Codex Széchényianus, continens diplomata varii
argumenti a S. Stephano usque Mariam Theresiam.
4° Tomi XIV.
Tomo I. pag. 475 continentur diplomata regum...
1. 2. 3. etc.
Tomo II. pag. 447 continentur diplomata et literae
variae. etc.
.....
Tomo XIV.

Ha valamely több kötetes iratgyűjtemény hiányos, azt a katalógus így tünteti fel:

Collectio benignarum regiarum, resolutionum explanationum, mandatorum etc. 2° in IX. Tomo congesta
Tomus I. et II. desiderantur.

Ha valamely kézirat nyomtatásban megjelent, annak jelölése a címleírás után a következő megjegyzésekkel történik:

Edita. — Iam sunt editae. — Extat in typo. — Iam typis excusa. etc.

A példányra vonatkozólag a címleírás után a következő megjegyzések fordulnak elő:

Exemplar idiographum. — Apographum authenticum. — Elegans exemplar. — Exemplar curiosum. — MSS authenticum sec. XVI. — Calamo seculi XVII. exarata. — Autographum plura continens, quem exemplar impressum. — MSS mancum.

Ha kolligátumról van szó, ezt a főcím leírása után *Adjecta est: ...*, vagy *Adjecta sunt: ...*, vagy *Accedit: ...* szókkal jelzi.

Mindez arra vall, hogy MILLER a katalogizálást meglehetősen nagy gonddal végezte, különösen ami a komplex kéziratkötegeket illeti; az ilyenek részleteit sokszor több száz tételben, olykor 10—20 lapon keresztül regisztrálja.

De nem hallgatható el az sem, hogy vannak a katalógusnak fogyatékoságai is. Ezek a következők:

1. a kéziratok nincsenek sorszámozva,
2. jelzeteik nincsenek feltüntetve,
3. gyakran nincs megadva a kézirat keletkezési ideje (éve) és helye,
4. nincsenek megnevezve a kézirat előző possessorai,
5. a roppant anyagnak nincs semmiféle név-, szak- és tárgymutatója,
6. a katalógus nehezen áttekinthető, a lényeges tételek szinte elvesznek a részletezések tömegében.

4. A GYŰJTEMÉNY KIALAKULÁSA

Arra a kérdésre, hogy miféle úton-módon, mely összetevőkből bontakozott ki SZÉCHÉNYI kéziratállománya, MILLER elég szűkszavúan felel. Igaz, hogy ő közvetlenül nem vett részt a gyűjtőmunkában, de azért — a gyűjtést lebonyolító grófi titkár, TIBOLTH Mihály révén — értesülve lehetett annak minden lényeges mozzanatáról.

Megállapítható, hogy a gróf a kéziratokat is általában vásárlás útján szerezte, többnyire ugyanazokból a forrásokból, mint a nyomtatott könyveket, mégpedig jobbára nem egyenként, hanem kisebb-nagyobb összefüggő csoportokban úgy, ahogy azok valamely literátor hagyatékában fennmaradtak. E hagyatékok általában az író saját, ki nem nyomtatott munkáit tartalmazták, de tartalmazhattak más, korábbi írók után fennmaradt, másodkézbe került gyűjteményeket is.³⁴

SZÉCHÉNYI vásárlásaihoz széles körét mozgósította mind a hivatásos kereskedőknek, mind a tudós magánszemélyeknek. Az utóbbiak sorában BÁTHORY Gábor református szuperintendens, BOLLA Márton kolozsvári piarista professzor, GÖRÖG Demeter a Bécsben élő lapszerkesztő, HORÁNYI Elek a *Memoria Ungarorum* szerzője, MADÁCH Sándor a költő nagyapja, RÁT Mátyás evangélikus lelkész, az első magyar nyelvű újság, a *Magyar Hirmondó* szerkesztője, RIBAY György evangélikus lelkész, RÁJNIS József volt jezsuita, SZVORÉNYI Mihály egyházi professzor a pesti egyetemen, VÁLYI András a magyar nyelv és irodalom professzora ugyancsak Pesten, mindenekelőtt pedig KOVACHICH Márton György voltak a legkiemelkedőbbek.³⁵ A könyvkereskedők közül a BARTSCH-SCHAUMBURG-, BINZ-, BLUMAUER-, DEGEN-, és GRÁGER-cég Bécsből, MURR Nürnbergből és a THIELE-cég Lipcséből szállított a grófnak.³⁶

A kiscenki kastélyban 1803-ig összegyűlt kéziratállomány — KOLLÁNYI Ferenc megállapítása szerint — kivált négy forrásból származott:

1. KOLLÁR Ádám Ferenc által gyűjtött iratokból, amelyeket úgylehet FESTETICS György gróf szerzett meg, illetve engedett át sógorának SZÉCHÉNYINEK;

2. a SZÉCHÉNYI birtokában levő oklevelek és iratok másolataiból;

3. WIETORIS Jonathán kézirat- és iratgyűjteményéből, és

4. HAJNÓCZY József iratmásolataiból.³⁷

Ezeken kívül 1809-ig bezárólag a gyűjteményben még Josef EDER, IZDENCZY József, KOPPI Károly, KOVACHICH Márton György, Lukas Josef MARIENBURG és SZIRMAJ Antal kézirat- és irathagyatéka képezett nagyobb terjedelmű fondot.³⁸ Voltaképpen tehát SZÉCHÉNYINEK majd minden országrészből (a Felvidékről és a Dunántúlról éppenúgy, mint Erdélyből vagy Horvátországból) sikerült jobbára ottani eredetű és vonatkozású történeti-irodalmi anyagot begyűjteni.

34. KOLLÁNYI, i. m. 14—20. l.

35. Uo.

36. Uo. 13—14. l.

37. Uo. 19. l.

38. Uo. 27—33., 208., 313., 314., 316., 317., 319. és 332. l.

5. A KÉZIRATÁLLOMÁNY MENNYISÉGI ADATAI

a) Mennyiségi szempontból vizsgálva a SZÉCHÉNYI katalógust, a benne foglalt állományról a következő táblázatos tájékoztatást adhatjuk.

A katalógus	található	
	cím	kötet (köteg)
I. kötetében	262	327
II. kötetében	472	569
III. kötetében	417	445
Összesen	1151	1341

E szerint az 1151 tételnyi állománynak legnagyobb részét a II. (D—M-ig terjedő) kötet öleli fel, az egésznek mintegy 41%-át; ennél valamivel kevesebbet, 36,2%-ot a III. (N—Z-ig terjedő) kötet, legkevesebbet pedig, 22,8%-ot az I. (A—C-ig terjedő) kötet. Ugyanez a sorrend a gyűjtemény köteteinek (kötegeinek) mennyiségét tekintve is.

b) A szoros értelemben vett kéziratok (*opera*) és az iratok, iratmásolatok (*acta*) megoszlása az alábbi:

A katalógus	Kézirat		Irat- és oklevélmásolat	
	cím	kötet	cím	kötet
I. kötetében van	163	192	103	135
II. kötetében van	395	480	77	89
III. kötetében van	294	325	119	120
Összesen	852	997	299	344

Tehát az 1151 tételt kitevő állománynak 74%-át alkották a tulajdonképpeni kéziratok és 26%-át az iratok és iratmásolatok.

c) A kéziratok és iratok keletkezési idejét tekintve az állomány a következő kategóriákba rendezhető:

A katalógus	Található					Összesen
	kézirat					
	15.	16.	17.	18.	19.	
	századi					
I—III. kötetében	4	10	31	771	37	852
	0,3%	1,1%	3,6%	90,6%	4,4%	

A katalógus	Található					Összesen
	Irat- és oklevélmásolat					
	15.	16.	17.	18.	19.	
	századi					
I–III. kötetében	—	5	9	285	n—	299
	—	1,6%	3%	95,4%	n—	

Ezek szerint a kéziratgyűjtemény zömmel, 90,6%-ában 18. századi eredetű volt; csak 3,6%-ban volt 17. századi, 1,1%-ában 16. századi, és 0,3%-ában 15. századi. — Az irat- és iratmásolat-gyűjteménynek 95,4%-át tette a 18. századi anyag, 3%-át a 17., és 1,6%-át a 16. századi anyag.

d) A nyelv és formátum szerinti megoszlásról az alábbi kimutatás adható:

A katalógus	Található				Összesen
	Latin	Német	Magyar	Egyéb	
	kézirat és irat				
I–III. kötetében	873	137	120	21	1151
	76%	11,8%	10,4%	1,8%	

A katalógus	Található				Összesen
	fol.	quart.	oct.	duodec.	
	kézirat és irat				
I–III. kötetében	641	412	116	9	1151
	53,6%	35,7%	10%	0,7%	

Ezek szerint a latin nyelvű kéziratok (iratok) abszolút többségben voltak a magyar és német, illetve egyéb nyelvű kéziratokkal (iratokkal) szemben. Alak és nagyság szerint a *folio* és *quarto* tételek mögött az *octavo* és különösen a *duodecimo* tételek messze elmaradtak. (A *folio* méret többnyire az iratok formátuma volt, a *quarto* pedig jobbra a kéziratoké.)

6. A GYŰJTEMÉNY MINŐSÉGI ÖSSZETÉTELE

Rátérve a minőségi vizsgálatra, mindenek előtt azt kell megállapítani, hogy az állomány csaknem maradéktalanul *hungarikum* jellegű volt. Az 1151 tétel között mindössze csak 6 nem magyar tárgyú vagy vonatkozású önálló műre (iratkötegre) bukkantunk.³⁹

a) A fentebb közölt időrendi táblázatból kitűnik, hogy az állományban eredeti középkori (15. századi) kézirat mindössze 4 volt, úm. 2 imakönyv, 1 számadáskönyv és 1 formulás könyv.⁴⁰ Íme, a leírásuk:

1. Libellus precatorius saeculi XV. in pergamena scriptus nitido caractere monastico, aureis, coloratisque literis, picturis et figuris eleganter exornatus cum subscriptione „Pro Deo et patria Mathias rex.” 12° pag. 450.
2. Liber precatorius in membrana seculi XV. caractere monastico eleganter scriptus, literisque initialibus affabre pictis decoratus. 8° pag. 340. Sine tecto et anno.
3. Regestrum omnium proventuum per rev. dominum Sigismundum episcopum Quinque-ecclesiarum, thesaurarium regiae maiestatis in parata pecunia acceptorum incipiendo ab ultimo die Januarii anni domini 1494. usque ultimam diem anni 1495. 4° pag. 282.
4. Stylionarium expeditionum foerensium saeculo XV. in Hungaria usitatarum. 2° pag. 132. MSS mancum saeculi XV., cuius initium usque fol. 107. et finis post fol 194. desideratur.

Az 1. tétel, amelyet Corvin-kódexnek véltek, Cod. Lat. 205. jelzet alatt ma is megvan az Országos Széchényi Könyvtár állományában.

b) Másolatban persze sokkal több középkori (12–15. századi) kódexet lehet kimutatni.⁴¹ Ilyenek pl.

1. KÉZA, Simon: Chronicon. 2° pag. 48.
2. Decreta nonnulla articuli... Hungariae et Transylvaniae. [Saec. XIII–XVII.]
3. Documenta diplomatica Hungariae a... triumviris Pray, Wagner et Kaprinai collecta et edita. [Saec. XII–XVI.] 2° pag. 202.

39. Ezek sorjában: 1. Beschreibung Steiermark, Kärnten und Krain. 4° pag. 142. — 2. Chur-Sächsischer Landtag von Jahr 1787. 2° pag. 870. 3. Landtags-Verhandlungen der niederösterreichischen Stände von Jahr 1790. 2° pag. 4. Manuscripta historica variorum Hispaniam, Portugalliam, Italiam et Moscoviam concernentia. 4° pag. 552. — 5. Molla Dschami: Catena aurea oratione ligata. 8° pag. 472. MSS. Persicum. — 6. Molla Dschami: Tempus vernum opusculum soluto, ligatoque sermone scriptum. 8° pag. 156. MSS. Persicum.
40. E 4 tétel a *Catalogusban*: II. vol. 393., 487. p. és III. vol. 192., 404. p. — A 3. tétel ma is megvan az OSZK kódexgyűjteményében Cod. Lat. 411. jelzet alatt.
41. Az alábbi 1–8. tétel a *Catalogusban*: II. vol. 297., 2–4., 103–108., 451–455., 151–158., 487., 568–587., 599–606. p.

4. Literae nonnullae regum, prelatorum et procerum Hungariae. [Saec. XIII—XVI.] 2° pag. 82.
5. Expeditiones nonnullae iudicariae... saec. XIII., XIV., XV. et XVI. 2° pag. 192.
6. Liber styli seu formularium... 2° pag. 201.
7. Miscellanea diplomatum, literarum et actorum publicorum. [Saec. XIII—XVI.] 2° pag. 256.
8. Monumenta diplomatica regnorum Dalmatiae, Croatiae et Slavoniae. [Saec. XIII—XVI.] 2° pag. 254.

c) Eredeti 16. századi kéziratok és iratok a következők⁴² voltak:

1. Ars notariatus. 4° pag. 500. Manu saeculi XVI. scriptum.
2. Articuli decretales dietae Posoniensis MDLXXXII. pro ... locumtenente Antonio Verantio. 2° pag. 8. Autographum expeditum sub sigillo regio et subscriptione Maximiliani imperatoris et Nicolai Istvánfy.
3. Báthorianum protocollum. 2° pag. 518. [Báthori István erdélyi fejedelem, majd lengyel király jegyzőkönyve.]
4. Codex actorum publicorum, literarum, diplomatum aliarumque rerum ad historiam Hungariae saec. XVI. pertinentium. 2° pag. 606. [An. 1501—1569.]
5. Codex diplomaticus Istvanfianus rerum Hungaricarum saeculi XVI. notationibus marginalibus propria manu Nicolai Istvánffy interspersus. 2° pag. 430.
6. Codex membranaceus statutorum civitatis Justinopolitanae saeculi XVI. 2° pag. 120.
7. Collectio actorum diplomaticorum inter Ferdinandum I. et Joannem Hungariae reges, quorum pleraque ex Antonio Verantio calamo profluxerunt. 4° pag. 136.
8. HERBERSTEIN, Sigismundus: Zaitung und Antzeigen seines Lebens und Wesens. 4° pag. 568. MSS idiographum saec. XVI., ex quo M. G. Kovachich suam editionem transumit.
9. Liber regius expeditiones continens cancellariae sub regibus Mathia, Wladislao II., Ludovico II., Ferdinando I., Maximiliano I. calamis coaevis scriptae. 2° pag. 319. Mancus.
10. Nomina eorum, qui Augustam confessionem in Hungaria amplexi sunt et se Libro Concordiae an. 1580. Lipsiae edito subscripserunt. 4° pag. 138. Autographum.

42. Az 1—13. tétel a *Catalogus*ban: I. vol. 298., 300., 305—323., 412—424., 424—432., 432., 588—589. p. — II. vol. 226., 393. p. — III. vol. 5., 66., 182. és 465—473. p.

11. PETANTIUS, Felix: De itineribus in Turciam ad Wladislaum II. Ungariae et Bohemiae regem libellus. 8° pag. 258. Idiographum.
12. Quadripartitum iuris Hungarici sub Ferdinando I. elaboratum. 4° Tomi I—II. pag. 425, 785. Differt in nonnullis locis ab impresso exemplari.
13. VERANTII Antonii scripta autographa. 2° in III thecis. [80 darab latin irat 1532—1572.]

d) A 16. századi kézirat- és iratmásolatok közül kiemelkednek a következők:⁴³

1. Acta seminarii Romano—Hungarici erectionem concernentia collectore P. Stephano Aratore alias Szántó e Soc. Jesu. [An. 1575—1579.] 4° pag. 600.
2. Diplomata nonnulla et literae selectae ex codice epistolari Mathiae Corvini Schwantneriano. 2° pag. 92.
3. DRASKOVICZ, Georgii episcopi Quinque-ecclesiensi et caesarei in concilio Tridentino oratoris literae et acta. 2° pag. 816.
4. Epistolae XV legatorum Ferdinandi I. Hungariae regis ad portam Ottomanicam Antonii Verantii, Francisci Zay et Auger Busbequii ex autographis transumptae.
5. Epistolae nonnullae Mathiae I. regis Hungariae, Andreae Dudithii et aliorum. 4° pag. 206.
6. Extractus diplomatum, quae Georgius marchio Brandenburgicus Beatricis de Frangepan mortuo duce Joanne Corvino alter maritus sub initium saeculi XVI. in Franconiam detulit, providentia Josephi II. sub finem saeculi XVIII. Hungariae restituit... cum extractus elenchi actorum. 2° pag. 572.
7. FORGÁCH, Franciscus (episcopus quondam Vardiensis): De rebus suo tempore in Hungaria gestis commentarii. 4° Tomi I—II. pag. 644, 1256.
8. Mathiae I., Wladislai II. et Ludovici II. regum Hungariae codex epistolaris. 2° pag. 800.
9. Mathiae I. regis Hungariae epistolae plerumque ineditae. 2° pag. ?
10. Orationes duae historicae. An. 1580. 4° pag. 88.
11. Quadripartitum iuris consuetudinarii Hungariae. ... An. 1552. 2° pag. 865.
12. Regestrum de Thurocz transumptum ex autographo per eiusdem comitatus ordinarium notarium. 2° pag. 28.

43. E tételek a *Catalogus*ban: I. vol. 256—260. p. — II. vol. 54—56., 108—132., 144—145., 146., 161., 179., 538., 538—540. p. és III. vol. 49., 182., 192. p.

e) Autográf és fontosabb 17. századi kéziratok és iratok:⁴⁴

1. Anonymi Carolinensis historia sui temporis, initia saeculi XVII. idiomate Hungarico adumbrans. pag. 160.
2. Articuli diaetales in comitiis saeculi XVII. utpote [1608—1631.] hucusque celebratis, conditi. 2° pag. 372. Exemplar sub medium saeculi XVII. admodum nitida manu scriptum.
3. Biographia celebrium virorum Valentini et Joanni Serpiliorum cum variis observationibus historiarum literariam, ecclesiasticam et politicam Hungariae egregie illustrantibus etc. 2° pag. 610. Exemplar idiographum.
4. Catalogus librorum collegii Cassoviensis Soc. Jesu de anno 1660. 2° pag. 518. Autographum.
5. Decreta regum Hungariae calamo coevo exarata utpote Wladislai II. decretum de anno 1492. Additiones ad generalem decretum Ludovici II. ... 2° pag. 118.
6. GRAFFI, Gothofred (Soproniensis). ... Album amicorum saec. XVII. 12° pag. 404. Autographum.
7. HAGYÁSY, Stephanus. Stylonarium Hungaricum. Saec. XVII. 8° pag. 416.
8. Liber de arte notariatus anno 1650. conscriptus. 4° pag. 440.
9. MEGISERI, Hieronymi diarium Austriacum, das ist historischer Kalender des ... Hauses Oesterreich. etc. Leipzig, 1693. 2° pag. 200.
10. Orator ad quirites de rebus Turcicis et Hungaricis. 4° pag. 56. Exemplar curiosum saec. XVII.
11. Poemata calamo saeculi XVII. exarata. 4° pag. 560. [Magyar nyelvű költemények.]
12. Protocollum seminarii Kisdiani Cassoviensis inchoatum anno 1659 et continuatum usque annum 1760. 4° pag. 200. Autographum.
13. Reliquiae diplomaticae manifestorum, pacificationum, tractatum, instructionum, literarum etc. ad historiam saeculi XVII. et XVIII. pertinentium, coeva manu conscriptum et compilatum. 2° pag. 178.
14. ROSNAY, Dávid: Erdély országnak történetei ... 1691. Idiographum. Ajánlotta ifjú Apafi Mihály fejedelemnek. 2° pag. 244.

44. *Catalogus*, I. vol. 297., 300., 381., 396. p. — II. vol. 4—5., 215., 217., 394., 545. p. — III. vol. 49., 81—83., 94—95., 200—203., 356., 356—357., 398., 419—420., 477—478. p.

15. ROSNAY, Dávid: Török és németh császárok, magyar, lengyel és cseh királyok... s kiváltképpen erdélyi fejedelmek... dolgainak törökből magyarra fordítások. Anno 1691. 2° pag. 184. Autographum.
16. Speculum Hungariae... anno 1675. 4° pag. 70. Exemplar coevum.
17. SZÉCHÉNYI, Georgius: Sagittae dolentis et amantis, seu selectae praeces iaculatoriae, quae ex... literis depromptae. 4° pag. 444. Autographum.
18. VITNYÉDI, Paulus. Stammbuch sive album amicorum saec. XVII. in duos tomulos distributum. 12° pag. 202., 216. Autographum.

f) A 17. századi kézirat- és iratmásolatok közül, mint jelentősebbeket, a következőket említhetjük:⁴⁵

1. BETHLEN, Joannes: Historia Transylvaniae ab anno 1663 usque 1672. 2° Tomi I—II. pag. 610, 700.
2. BOJTINI, Caspar Pannonii. De rebus gestis magni Gabrielis Bethlenii libri III. 4° pag. 316.
3. BURIUS, Joannes: Micae historico-chronologicae-evangelico-Pannonicae... collectae... An. MDCLXXXI. 2° pag. 482.
4. Collectio manuscriptorum varii argumenti. (1618—1632) 2° pag. 372.
5. Compages diplomatica literarum, instructionum, transactionum... articulorum, orationum... aliorumque actorum publicorum pro concinnanda historia pragmatica Gabrielis Bethlenii congestarum. 2° pag. 280.
6. Connotationes et consignationes pastorum et rectorum Aug. conf. a tempore reformationis usque saec. XVII. in comitatu Thurocziensi. 4° pag. 36.
7. Eclogae Hungaricae de luctuosissimo ecclesiae evangelicae in Hungaria ad... imitationem... Virgilianarum anno MDCLXXVI. scriptae. 4° pag. 70.
8. Einrichtungswerk des Königreichs Hungarn seu acta deputationis Kollonichanae ex originali exemplari, quod in bibliotheca C. Michaeli extat, transumpta. An. 1689. 2° pag. 452.

45. *Catalogus*, I. vol. 380., 383., 390., 590—598., 689—694., 713. p. — II. vol. 133., 133—134., 148., 216., 217., 294—295., 395—446., 547—549. p. — III. vol. 22—37., 56—65., 95., 379—380., 408—410., 417., 462., 463—464., 484—485. és 488. p.

9. Excerpta ex Nic. Istvánfi celeb. historico Ungaro. Graecii, 1688. 8° pag. 248.
Accessit: 1. Carmen de Stephano Bocskay. 2. Catalogus palatinorum.
10. GRONSKY, Sam. . . nobil. Polonicus: Epitome praecipuarum rerum ab infelici clade Mohacsiana seu ab Transylvaniam gestarum. An. 1666. 2° pag. 262.
11. HAIN, Caspar: Zipserische oder Leutschauerische Cronica. 2° pag. 516.
12. KEMÉNY, Joannes . . . maga életéről s életében Erdélyben és Magyarországon . . . történt . . . dolgokról írt históriája. 2° pag. 433.
13. LACKNER, Christophorus (I. V. D. Sempronensis): Opera varia. [An. 1611—1612.] 2° pag. 246.
14. Libraria diplomatum, literarum et actorum publicarum statum saeculi XVII. in Hungaria adumbrantium secundum annorum seriem disposita. [An. 1600—1699.] 2° Tomi I—III.
15. MIKÓ, Fran. Életében az erdélyi dolgokról írt históriája. 2° pag. ?
16. Opiniones act. deput. ecclesiat. regnicolaris. 2° Tomi I—III. et literae Pauli Eszterházy de diversis publicis regni Hungariae negotiis ad S. C. R. majestatem, regem Poloniae, ducem Lotharingiae etc. emanatae. An. 1682—1685. 2° pag. 196.
17. PÁZMÁN, Petri . . . et diversorum ad eundem literae. 2° pag. 250.
18. Protocollum P. ministri collegii Ungvariensis Societatis Jesu . . . An. 1699. 4° pag. 100.
19. SCHWARZ, Joannes . . . Hungaria respirans. . . An. 1682. 4° pag. 8.
20. Synactica quorundam actorum ad historiam tumultus Bocskaiiani pertinentium. [An. 1604—1606.] 2° pag. 92.
21. SZALÁRDI, Joannes: Siralmas magyar krónika . . . An. 1662. 4° Tomi I—II. pag. 936, 941.
22. VALERO, Stephanus: Modo de restaurare la religione in Ungariam scritto. [An.] 1606. 4° pag. 30.
23. Varia Thurzoiana ex originalibus in archivo Arvensi asservatis descripta per Joannem Theodosium Reviczky . . . familiae Thurzo archivarium. Saec. XVII. 2° pag. 42.
24. WOGENDRÖSZEL, Hylbrandus Laurentius: Liber seu registrum fraternitatis . . . XIV plebanorum in Scepus . . . ab anno . . . 1520. . . usque 1606. 2° pag. 978.
Adjecta est: Brevis et succinta narratio de mutatione dominii Késmárk. An. 1610.
25. ZAMOSIUS alias SZAMOSI, Stephanus: Historia Transylvanica sui temporis. 2° pag. 288.

g) A 18. századi kéziratállomány felett, annak nagy tömege miatt teljes szemlét nem tarthatunk. Itt jórészt be kell érünk a szerzők névsorának regisztrálásával és műveik számának feltüntetésével.⁴⁶ Ezen kívül konkrétan legföljebb néhány fontosabb művet említhetünk.

Lássuk először a névsort!

1. Adamovics János (1)	50. Ivanics Zsigmond (1)
Alexovics Bazil (1)	Izdenczy József (1)
Almásy Pál (2)	Jaquin, N. J. (1)
Amade László br. (1)	Kállay János (1)
5. Apor Péter br. (1)	Károlyi Sándor gr. (1)
Aszalay István (1)	55. Kempelen András (2)
Babotsai Izsák (2)	Kerchelich, A. B. (4)
Bajtai Antal br. (4)	Keresztury József (1)
Bárány Péter (1)	Kiszely Pál (3)
10. Bartsai István (1)	Kolinovich Gábor (2)
Bartakovics József (1)	60. Komáromi János (1)
Bél Mátyás (5)	Koppi Károly (8)
Bellovicz Gábor (1)	Kovachich Márton György (36)
Benczúr József (3)	Lackner, Chr. (1)
15. Benzoni, Vincenzo (1)	Landgraf, A. (1)
Bernklau, Michael (1)	65. Lányi József (1)
Berzeviczy Gergely (1)	Lehoczky András (5)
Bethlen Miklós (1)	Lehoczky Dániel (1)
Bolla Márton (1)	Losonczy István (1)
20. Calovino József (1)	Marienburg, L. J. (3)
Chotek, R. (1)	70. Mátyási János (1)
Crudi (Krudi) Dániel (1)	Mátyási József (2)
Csapó József (4)	Mellin, Chr. (1)
Csergheó Ferenc (7)	Miller János Ferdinánd (1)
25. Cserei György (1)	Miller Jakab Ferdinánd (1)
Cserei Mihály (1)	75. Moll, Bernhard (1)
Csuzy András (1)	Muskatirovics, J. (1)
Csuzy József (1)	Niczky Kristóf (2)
Damiani Péter (1)	Noszlopy Zsigmond (1)
30. Dekard, J. Chr. (1)	Peer, Jakob (1)
Dobner, F. (1)	80. Perecsényi Nagy László (2)
Dugonics András (1)	Pethe Ferenc (6)
Eleményi József (1)	Prileszky Pál (1)
Enyedi Pál (1)	Procopius János (1)
35. Fábchich József (16)	Pulay János (1)
Fekete György (1)	85. Rajcsányi Ádám (1)
Fekete János gr. (2)	II. Rákóczi Ferenc (1)
Felmer, Martin (2)	Révai Miklós (1)
Fodor Sámuel (1)	Reviczky József (1)
40. Gánóczy Antal (1)	Ribay, Juraj (2)
Genersich, Johann (3)	90. Ribini János (3)
Gundlingius, N. J. (1)	Rezik János (1)
Hajnóczy Dániel (1)	Ricci, le baron (1)
Hajnóczy József (1)	Ritter, J. G. (1)
45. Hajós István Gáspár (1)	Ritter, P. (1)
Hatzfeld, Karl Friedrich (1)	95. Sartori, ? (1)
Hoffmann, A. H. (1)	Savoyai, Eugen hg. (1)
Husztai András (3)	Schmal, Andreas (2)
Ivanicza János (1)	Schmeizel, Martin (3)
	Simonchich Ince (2)

46. A zárójelben levő szám az illető szerző kéziratos műveinek számát jelzi.

100. Sinai Miklós (1) Skerlecz Miklós br. (1) Slachta, F. (1) Sófalvi József (1) Somsich Lázár (1) 105. Svastics Ignác (1) Szabó Dávid (1) Szászky János (3) Széchényi Ferenc gr. (9) Szilágyi István (1) 110. Szirmay Antal (6) Takács János (1) Tertina Mihály (1)	Tessedik Sámuel (1) Tibolth Mihály (1) 115. Tolnay János (1) Török István (3) Ürményi József (1) Valero István (1) Vályi András (1) 120. Weiss, Marcus Jacobus (1) Wertmüller, P. H. (1) Wesselényi Farkas (1) Wietoris Jonathán (1) Zarka Károly (2) 125. Zelenay József János (1) Zinzendorff, Karl Graf (1)

Tanulságos névsor ez, hiszen benne a 18. századnak úgyszólván minden jeles hazai literátora és emlékirója képviselve van. A figyelemreméltóbb munkákat legyen szabad az alábbiakban bemutatni.⁴⁷

1. *Collectanea pasquillorum Hungaricorum*. 4° pag. 197.
2. *Collectanea heraldica Hungariae, quibus descriptiones complurium scutorum notabilitarium e Libro Regio extractorum exhibentur*. 2° pag. 300.
3. *Epistolae ad Georgium Martinum Kovachich de pluribus annis 1770—1811*. 4° Tomi I—XXVII.
4. HAJNÓCZY, Daniel: *Additamenta et supplementa ad Davidi Czwittingeri Specimen Hungariae literatae, plurimis in locis studiosae auctae et locupletatae*. 2° pag. 118.
5. *Historische siebenbürgische Handschriften gesammelt von Lukas Marienburg*. 4° Tomi I—VII.
6. *Icones historicae temporis stylo lapidari pictae*. 2° pag. 100.
7. KÁROLYI, Alexander: *Secreta relatio de machinationibus postremae rebellionis Rakoczianae aulae caesareae facta*. 4° pag. 28.
8. LEHOCZKY, Andreas: *Magyar könyvtár vagyis a magyar haza bibliothecája, melyben minden nevezetesebb, rész szerint eredeti magyar nyelven írott, rész szerint pedig idegen íróból fordított régi és új könyvek, ezekre mutató táblával együtt*. Pozsonyban, anno 1800. 4° pag. 460. Autographum.
9. LOSONCZY István: *Geographia orbis universi pro scholis Helveticis confessionis in Hungaria*. An. 1746. 8° pag. 486.
10. MOLL, Bernhardus: *Atlas Hungaricus*. 2° pag. 401.

47. E kéziratok a *Catalogusban*: I. vol. 568., 572—577. II. vol. 144. 217—218., 220—225., 235., 293., 384., 485., 598., 607. p. — III. vol. 4., 91., 91., 355—356., 369—370., 370., 395., 430—431., 432., 433., 462—463. p.

11. MUSKATIROVICS, Joannes: Projectum pro gravaminibus et postulatis inclytæ nationis Serbicae seu Rascianae anno 1790 elaboratum. 2° pag. 68.
12. NICZKY, C. Christophorus: Historiæ politico-literariæ ficta, revisa et a mendis correctæ. 2° pag. 118.
13. Projecta erigendarum societatum eruditæ. 2° pag. 76.
 1. A soproni Magyar Társaság. 2. Systema Societatis Hungaricæ Pestinensis de an. 1791. 3. Az Erdélyi Tudós Társasághoz tartozó iratok. 4. Ribay, Georgius: Projectum Societatis Slavo-Bohemicae in Hungaria erigendæ.
14. Projecta politica in comitiis Budensibus anno 1790 proposita fuere. 2° pag. 68.
 1. Koppi, Carolus: Idea regiminis. 2. Projecta de erigenda militia nationali . . . 4. Entwurf in Betreff der hungarischen Staatsverfassung. . . . 7. Erdélynek Magyarországgal való szorosabb egyesülése pontjai.
15. RITTER, Paulus: Opera inedita. 2° pag. 418.
 1. De origine Hungarorum. 2. Annales Croatiae. 3. Origo Slavorum et progressus eorum imperii. 4. Origo, progressus et finis imperii domus Nemanjæ. 5. Epistolarum metricarum liber.
16. SCHMEIZELIUS, Martinus: Status Hungariæ literarius, geographicus, historicus, politicus et ecclesiasticus. Accessere Chronica regum rerumque Hungariæ et vicinarum provinciarum in compendio. 4° pag. 320.
17. SCHMEIZELIUS, Martinus: Historia Hungariæ ex optimis scriptoribus deprompta. 4° 493.
18. SIMONCHICZ, Innocentius: Compendium historiæ literariæ Hung. 4° pag. 141.
19. Theatralia Hungarica. 8° pag. 319. *Iam edita.*
20. TIBOLTH, Michael: Primæ lineæ catalogi numismatici Hungarico-Széchenyiani. 4° pag. 400.
21. TOLNAY, Joannes de Sellye: Decretum tripartitum Theresianum seu ius regium Transylvanicum ex mandato . . . Camerae caesareæ regiae aulicæ repræsentatum. 2° pag. 436.
22. VÁLYI, Andreas: Catalogus librorum Hungaricorum alphabeticus qui in Regiæ Universitatibus Pestanæ bibliotheca conservantur. 2° pag. 148.

h) Az oklevél-, irat- és iratmásolat-gyűjteményről még kevésbé lehet konkrét tájékoztatást nyújtani. Ezek tömkelegében csak egy részletes tárgyi és földrajzi mutató adhatna eligazítást. Itt csupán néhány jellemző példát sorolhatunk fel.⁴⁸ Ilyenek a következők.

48: *Catalogus*, I. vol. 21–23., 69–70., 119–123., 150–154., 154–161., 161–163., 299–300., 300., 396–397., 432–567., 598–680. p. — II. vol. 20–36., 36–54., 245–265., 489–526. p. — III. vol. 111–124., 272–351., 437–444. p.

1. Acta deputationis aulicae de anno 1698. supra ordinando regno Hungariae. 2° pag. 125.
2. Acta diaetalia Posoniensia an. 1618 et 1619. 2° pag. 276.
Prostat in typo.
3. Acta et diarium comitiorum Posoniensium an. 1741. 4° pag. 276.
4. Acta et statuta 13 comitatum superioris Hungariae in conventibus eorum Cassoviae, Neosolii et Eperjesini anno 1670 celebratis condita. 2° pag. 202.
5. Acta fundationum saecularium ... An. 1792. 2° pag. 554.
6. Acta generalis congressus regnorum Dalmatiae, Croatiae et Slavoniae ... an. 1773 et 1777. 4° pag. 135.
7. Articuli diaetales aliquot Transylvanici comitiorum saec. XVI. et XVII. selecti. 2° pag. ?
8. Articuli diaetae an. 1620. Novisolii per confoederatos Hungaros celebratae ... 4° pag. 78.
9. Catastrum locorum populosorum ... Hungariae ... 2° pag. 278.
10. Codex Széchényianus continens diplomata varii argumenti a S. Stephano usque Mariam Theresiam. 4° Tomi I—XIV.
11. Collectio benignarum regiarum resolutionum, explanationum, mandatorum, rescriptorum, intimatorum, articulorum etc. negotium religionis imprimis in Hungaria concernentium. An. 1681—1781. 2° Tomi I—IX.
12. Diplomata literae et acta publica sine annis. 2° pag. 544.
13. Diplomata regum Hungariae. [An. 1009—1777.] 4° Tomi I—II. pag. 976, 916.
14. Intimata et resolutiones regiae in iuridicis ... ab an. 1785 ad 1790. dimissae. 2° Vol. I—II. pag. 686, 284.
15. Mandata et rescripta regiae ad ... Consilium regium regnorum Dalmatiae, Croatiae et Slavoniae. Ab an. 1767. usque 1777. 4° Tomi I—II. pag. 774, 527.
16. Protocolum nonnullarum literarum principis Francisci Rákóczi, quas sub motibus intestinibus ad Ludovicum XIV., eiusdemque legatos in Turcia et Polonia propria manu Gallice scripsit et concepit, exscriptarum ex manuali protocollo ipsius principis. An. 1706—1708. 2° pag. 400.
17. Resolutiones regiae normales, quae in negotio rei literariae et scholasticae post primam eiusdem reformationem in Hungaria susceptarum nomine et auctoritate regiae ... ab an. 1773. usque 1781. intimatae sunt. Collegit ... M. G. Kovachich ... Budae, an. 1787. 2° pag. 1003.

18. Tractatus publici foederis, concordiae, pacificationum . . . Hungariae regnum, reges, item Transylvaniae principes . . . concernentes. [Saec. XIII—XVII.] 2° pag. 430.

Mindaz, amit fenti statisztikai elemzéseinkből leszűrhetünk, igen tanulságosnak látszik. Vizsgálódásunk eredményei ui. — véleményünk szerint — nemcsak a Széchényi-gyűjteményre tekinthetők jellemzőnek, hanem — éppen e gyűjtemény viszonylagos nagysága miatt — általában akkori hazai kéziratállományunk egészére is.

7. A GYŰJTEMÉNY ÉRTEKELESE

Szemlénk eredményeképpen megállapíthatjuk, hogy SZÉCHÉNYI Ferenc kézirat- és iratgyűjteménye javarészből a kortársak tudományos-irodalmi munkásságát, illetőleg a 18. század történetének hivatalos forrásanyagát reprezentálja. A megelőző 16—17. századból jóval szerényebb anyag gyűlt össze benne, s ez is inkább másolatban, semmint eredetiben. Az eredeti középkori dokumentumok száma pedig elenyészően csekély volt; a 13—14. századot csaknem kizárólag oklevélmásolatok képviselték. Ez érthető, hiszen hazai kódexeink zöme elpusztult a 16. században.⁴⁹ Ami megmaradt, az a jozefinizmus koráig katolikus egyházi intézmények (főleg káptalanok és szerzetesházak) birtokában volt, de a II. József-kori *abolitio* során az is szétszóródott. Közülük a nyolcvanas évek során számos darab bibliofil főpapok (kivált BATHYÁNY Ignác) vagy magángyűjtők (elsősorban JANKOVICH Miklós) tékájába került. De nem lehetett csekély a kereskedők révén külföldre vándorolt kódexek száma sem.⁵⁰ SZÉCHÉNYI Ferenc tehát — úgy látszik — megkésétt a medievisztikus kincsek begyűjtésével.

A gyűjtőkör tárgyilag nem volt körülhatárolva, a szerzeményezést egyetlen szempont irányította: az, hogy a kézirat (irat) hazai eredetű vagy külföldi hungaricum legyen. Ennek köszönhető, hogy a Széchényi-gyűjtemény nem vált egyoldalú jogtörténeti *diplomatariummá*, miként HAJNÓCZY és KOVACHICH hatására könnyen válhatott volna. A közélet különböző területei (a *diaetalia*, *iuridica*, *cameralia*, *commercialia*, *religionaria*, *militaria* etc.) így is gazdagon voltak benne képviselve. Mégis, lényegét tekintve, a gyűjtemény inkább tudomány- és irodalomtörténeti dokumentáció volt, amely nemcsak a humaniorák, hanem a természet- és alkalmazott tudományok (a földrajz, fizika, kémia, orvostan, matematika, a mérnöki tudományok és az ökonomia) emlékanyagát is fel akarta ölelni. Legszélesebben persze a történelem szakja bontakozott ki. Ennek keretében a politikai eseménytörténet (beleértve a szabadságharcokat is BOCSKAITÓL RÁKÓCZIG)⁵¹

49. BERLÁSZ Jenő: *Die Entstehung der ungarischen Bibliothekskultur im 16—17. Jahrhundert*. Bp. 1974.

50. BERLÁSZ Jenő: *Könyvtári kultúránk a XVIII. században*. Bp. 1974.

51. *Catalogus*, I. vol. 149—150., 293., 455—459. p. — II. vol. 16—25., 92—102., 229., 241. p. — III. vol. 111—124., 181., 355., 408—410., 417. p.

éppen úgy jelen volt, mint a többi szakág: az egyháztörténet, diplomatika, numizmatika, genealógia és heraldika.⁵²

Érőtlenül érvényesült benne a *res literaria*, széles köre az irodalmi műfajoknak: költemények (a Zrínyiáosztól a paszkvillusokig), az orációk, episztolák, színművek és emlékiratok⁵³ egyaránt. Persze, eredetiben csak keveset lehetett megszerezni, SZÉCHÉNYI többnyire kénytelen volt másolatokkal is beérni. Megállapítható, hogy mind a kéziratoknak, mind az iratoknak jórésze 18. századi másolat.

A gyűjtőterület — miként láttuk — kiterjedt az egész országra: az anyaországon kívül Erdélyre⁵⁴, Horvát-Szlavóniára,⁵⁵ Fiumére, sőt szórva-nyosan Galíciára és Havasalföldre⁵⁶ is. Azok a vidékek, ahol SZÉCHÉNYI hivatalos minőségben is mint királyi biztos vagy főispán működött, így Somogy, Baranya, Verőce, Varasd és Zágráb megyék nagyobb súllyal vannak képviselve a gyűjteményben. Kiemelkedők még a Dunántúlon Sopron, a Felvidéken Szepes és Turóc megyével kapcsolatos iratok.

Meg kell még említeni azt is, hogy SZÉCHÉNYI nemcsak minden ország-részben, de lehetőleg a hazai nemzetiségek körében is megpróbált kéziratok műveket gyűjteni. E törekvése azonban csak szerény eredményekkel járt. Mindenesetre korának tudományos-irodalmi terméséből e részben is nem egy becses darabot szerzett meg. Ilyennek tekinthető elsősorban Lukás Josef MARIENBURG erdélyi szász tudósnek 25 kötetnyi Manuskriptenarchivja,⁵⁷ aztán az erdélyi románsággal foglalkozó két jeles értekezés (BOLLA Mártonnak *Dissertatio de Valachis, qui Transylvaniam incolunt.*,⁵⁸ valamint Martin FELMERNEK *Kurzgefasste historische Nachricht von der wallachischen Völkerschaft*⁵⁹ című műve). Ilyenek voltak továbbá a fejlődő horvát nemzeti tudományosság egyes dokumentumai (Adam KERCHELICH⁶⁰ és Pavao RITTER-VITEZOVIĆ⁶¹ munkái), ugyancsak a szerb Jovan MUSKATIROVIĆ⁶² és a szlovák Juraj RIBAY⁶³ írásai.

52. Egyháztörténeti kéziratok: *Catalogus*, II. vol. 591—592. p. — III. vol. 5., 68—73., 91., 94—95., 188., 353., 368—369., 395. és 399. p. — Történeti segédtudományok: *Catalogus*, I. 372—374., 298. p. II. vol. 6—9., 211—214., 229., 385. p., III. vol. 185., 396. p.

53. A Zrínyiász: *Catalogus*, I. vol. 590. p., paszkvillusok: I. vol. 489., 568. p. Levelek: II. vol. 144—145., 538. p., III. vol. 22—37., 56—65., 111—124., 367. p., színművek: I. vol. 292—293., 304., 687—688. p. II. vol. 541. p., III. vol. 477. p. emlékiratok s hasonlók: II. vol. 148., 214., 217. p., III. vol. 351—352., 476—477. p.

54. *Catalogus*, vol. I. 220—225., 234., 294—296., 298., 383., 397—411., 701., 746—747. p., II. vol. 489—526., 557—568., 535—536. p., III. vol. 356—357., 357—359., 437—444., 454., 457—458., 488. p.

55. *Catalogus*, I. vol. 161—164., 682—683. p., II. vol. 162., 295., 363—364., 489—526., 597—598., 599—606. p., III. vol. 4., 18., 355—356. p. — Fiumére és a tengerpartra: I. vol. 178—183., 380. p., II. vol. 297. p.

56. *Catalogus*, I. vol. 206—207., 380. p., II. vol. 237. p., III. vol. 399., 458—459., 462. p.

57. *Catalogus*, II. vol. 529—530. p.

58. *Catalogus*, I. vol. 383. p.

59. *Catalogus*, II. vol. 177—178. p.

60. Uo. II. vol. 295—296. p.

61. Uo. III. vol. 355—356. p.

62. Uo. II. vol. 607. p.

63. Uo. III. vol. 353. p.

Végső soron megállapítható: SZÉCHÉNYI Ferenc azáltal, hogy összegyűjtötte és megmentette az elkallódástól a 18. század, sőt részben az előző századok jelentős mennyiségű írott művelődés- és politikai történeti forrásanyagát, eléggé föl nem becsülhető szolgálatot tett és tesz mind a mai napig a hungarológiai kutatásnak.

DIE HANDSCHRIFTENSAMMLUNG DES FERENC GRAFEN VON SZÉCHÉNYI DER „MILLER-KATALOG.“

EINE ANALYSE

J. BERLÁSZ

1. Als Ferenc Graf von SZÉCHÉNYI im Jahre 1802 seine Bibliothek dem ungarischen Vaterland schenkte, aus der sich die heutige Nationalbibliothek entstand, umfasste diese nicht nur Bücher im engen Sinne, sondern auch andere Spezialsammlungen: Manuskripte und Dokumente, Landkarten und Stiche, Wappenzeichnungen und Medaillen. Die wichtigste dieser Sammlungen war die vereinigte Manuskripten- und Dokumentensammlung. Die Bedeutung derselben wurde bereits vom Begründer erkannt, der in den Jahren 1814–15 einen dreibändigen Katalog der Bestände der Bibliothek veröffentlichten liess:

Catalogus manuseriptorum Bibliothecae Nationalis
Hungaricae Széchényiano-Regnicolaris. Vol. I—III.
Sopronii, 1814—1815.

Die Zusammenstellung des Katalogs war das Werk von Jakob Ferdinand MILLER, dem ersten Kustos der Széchényi Nationalbibliothek, der sich nicht nur als Historiograph, sondern auch als bedeutender Fachmann des Bibliothekwesens und der Bibliothekstechnik verdient gemacht hat. Der Katalog ist ein Beweis seines Könnens im Hinblick auf die Systematik, auf die Akribie der Methode der Katalogisierung, besonders aber durch die darin veröffentlichte Dissertation.

2. Diese *Dissertatio critica de collectionibus manuseriptorum et eorundem usu et utilitate* berichtet auf 63 Seiten, in 20 Kapiteln mit europäischem Ausblick die Geschichte der Sammlung von Handschriften in Ungarn von König MATTHIAS CORVINUS (1458—1490) bis auf seine eigene Zeit. Darauf folgt die Aufzählung jener öffentlichen oder halböffentlichen Bibliotheken von Körperschaften und Privatpersonen, in deren Besitz sich um die Wende des 18. zum 19. Jahrhundert reiches handschriftliches Material befunden hat. Endlich erläutert er im allgemeinen das Wissenswerte über das Sammeln von Handschriften und die wissenschaftliche Auswertbarkeit der Manuskripte.

3. Der eigentliche Katalog stellt sich folgendermassen dar: in alphabetischer Ordnung umfasst Bd. I. die Buchstaben A—C, Bd. II. D—M, Bd. III. N—Z. Das allgemeine Katalogisierungsschema ist:

Autor — Titel — Format — Seitenzahl — Charakter — eventuelle Edition.

Dieses Schema ist in allen Details sorgfältig ausgearbeitet. Wenn es sich um einen Handschriftenband aus mehreren kleinen Stücken handelt, wird die Titelaufnahme von einer ausführlichen, in petit gedruckten Erläuterung begleitet.

Trotzdem weist der Katalog einige Mängel auf. Die Titelaufnahmen sind nicht numeriert und es fehlt bei diesem riesigen Material der Namen-, Sach- und Fachregister.

4—5. Erst jetzt, nach 150 Jahren wurde die statistische Würdigung und Analyse dieser grösstenteils käuflich erworbenen Sammlung mit Hilfe des MILLER-Katalogs

unternommen. Der Anlass dazu war die laufende Bearbeitung der Geschichte der Széchényi Nationalbibliothek. Die Ergebnisse der Ermittlungen werden in Tabellen mitgeteilt. Hier sind die wichtigsten Informationen:

a) Der Katalog enthält insgesamt 1151 Titelbeschreibungen; die Zahl der registrierten Bände beläuft sich auf 1341.

b) 74% dieser Bestände machten die eigentlichen Handschriften (*manuscripta seu opera*) aus, 26% die Aktenkopien.

c) Die Entstehungszeit der eigentlichen Manuskripte ist für 90,6% — also die Hauptmasse der Sammlung — das 18. Jahrhundert, nur 3,6% der Bestände stammen aus dem 17., 1,1% aus dem 16., und 0,3% aus dem 15. Jahrhundert.

d) Die chronologische Verteilung der Aktenkopien war ähnlich: zu 95,4% stammen die Bestände aus dem 18., 3% aus dem 17., 1,6% aus dem 16., und 0,3% aus dem 15. Jahrhundert.

e) Sprachlich waren 76% des ganzen Bestandes lateinisch, 11,8% deutsch, 10,4% ungarisch und 1,8% in anderen Sprachen abgefasst.

Diese Zahlen sind darum wichtig, weil sie bei der relativen Grösse der Bibliothek nicht nur für diese allein, sondern für das damalige ungarländische Handschriftenwesen im allgemeinen charakteristisch sind.

6. Die qualitative Zusammensetzung der Széchényi-Handschriftensammlung wird in der Studie durch ein Verzeichnis der besonders wichtigen Werke illustriert. Diese Kapitel registriert auch jene Autoren, die durch ein oder mehrere Werke im Bestand vertreten sind, und verweist auf einige bedeutendere Werke oder Handschriftenfaszikel aus dem XVIII. Jahrhundert.

7. Eine Würdigung des wissenschaftlichen Wertes der Sammlung bietet das Schlusskapitel der Studie. Hier wird festgestellt, dass die Sammlung stofflich nicht begrenzt war. SZÉCHÉNYI hatte nur die eine Forderung: die Handschrift (das Dokument) ein „Hungaricum“ sein soll, wobei es gleichgültig war, ob es sich um ein ungarisches Werk über ein beliebiges Thema, oder ein ausländisches Werk mit ungarischem Gegenstand handelte. Die Bedeutung der Sammlung bestand sich viel mehr aus dem reichen Material der *res literaria*, als aus dem politisch-juridisch-ökonomischen Aktenmaterial.

Das Endergebnis der Studie ist: Ferenc von SZÉCHÉNYI hat dadurch, dass er das wertvolle Quellenmaterial des 18. Jahrhunderts, z. T. auch früherer Jahrhunderte der Vergessenheit entriss, den hungarologischen Forschungen einen unschätzbaren Dienst geleistet und leistet es noch heute.

